

Itámár Jáoz-Keszt

Tényversektől a soá-eposzig

Mezei Andrásról

Kőbányai János interjúja

Tel-Avivban vagyunk, Itámár Jáoz-Keszt lakásán. Nekem, a szerkesztőnek az a feladatomban, hogy Mezei András költői rangjához híven búcsúztassam a *Múlt és Jövő*-ben. A rangnak, a nagyságnak, amit Mezei a magyar költészetben és a magyar-zsidó irodalomban – a *soán* innen és túl – képvisel, annak az emlékezésben is meg kell testesülnie. Ezt kívánja mindkét (a soá előtti és utáni) folyóirat hagyománya és tisztessége. Ebbe beletartozik, hogy ne csak hangsúlyos és érvényes szöveg érzékteljesen meg a hiányt, amit maga után hagyott. A teremtő szellem és szerep hiányát – az életmű értékeinek ismeretében. Ezt épp most zárta le a halál, s most a búcsúzás gesztusában egy másfajta létezés veszi rajtját. A búcsú ezért újfajta létezés szülő mozzanata. Mint szerkesztő tudom, hogy ezért ezt a bábaságot csak olyan rangú kor- és sorstársra bízhatom, akinek hasonló tapasztalata, irodalmi rangja és megbecsülése hitelesíti, hogy segítse az utóélet (s mivel művekről van szó: az igazi élet) első, s legnehezebb periódusát. Ezt kívánja a magyar és a magyar zsidó irodalom kánonja is, amely a testi létezés után csak azt lajstromozza, ami a halott után maradt – mindazt, ami maradandó anyagú: ami szellem és érték.

Ezt az autoritást és (jó)szándékot Magyarországon e percben – Mezei András halálának történelmi és kulturális erőterében – nem találtam meg. Okait itt nem elemelve, csak egyet tud a szerkesztő: ebbe nem nyugodhat bele. Ezért, ha kontinensnyivel arrébből, s ha interjú formában is, megteszi az első lépéseket, és Itámár Jáoz-Keszttel beszélget Mezei Andrásról.

– Épp két hete a Cameri színházban rendeztek egy kiállítást a holokauszt-könyvekből. A Yad Vasem szervezte, én nyitottam meg.

Andristól idéztem: „Száradjon el a jobbam, ha elfelejtem a tetovált bal kezemet.” – Ez igen

megrázó héber nyelven, a Yad Vasem Múzeumban is felírták valahol. Hazajöttem, és otthon várt a hír, hogy Andris elment.

A hetvenes években felkért egy folyóirat, hogy fordítsak mai magyar költőkből egy összeállítást. Bele akartam tenni egy zsidó verset is, vagy ami nekem akkor annak tűnt. Egy *Szép versek* kötetet lapozgattam, ahol megakadt a szemem a „Tamara táncol” című versen. Pálmafák hajladoztak a háttérben, kiérezem belőle, hogy ez csak izraeli pálmafa lehet. Magyarország és Izrael között nem volt diplomáciai kapcsolat, az emberi érintkezés is majdnem teljesen befagyott. A magyar irodalmat mindig olvastam, de személyesen nem találkoztam egyetlen képviselőjével sem, s édesanyámon kívül senkivel sem beszéltem magyarul. Megnéztem a *Magyar irodalmi lexikon*-ban, mi áll Mezei Andrásról. Azt olvastam, hogy „1949 és 1950 között a Közel-Keleten élt”. Tehát nem Izraelben, hanem a „Közel-Keleten”. Amikor megismerkedtünk, kissé ironikusan kérdeztem tőle: „Vajon te Szíriában vagy Bejrútban éltél?”

Egy nap – 1981-ben – fölhívott az „Eked” könyvkiadóban. „Az Új Keletből beszélek, Mezei András költő vagyok.” Mondtam, ismerem, mert fordítottam egy versét. „Tudok róla, nagyon örülök neki. Szeretnék veled találkozni.” „Bövakasa, gyere.” Fél óra múlva betoppant a lobogó hajával.

Majdnem negyven éve szakadtam el Magyarországtól. Nem találkoztam azóta magyar költővel. Prózaíró még jött itt-ott, persze Nyugatról, vagy Amerikából. Magyarországról azonban senki. Vagy három-négy órát beszélgettünk. „Bár állni látszék az idő” – nagyon belemelegedtünk. Persze versekről beszélgettünk, föl is olvasott belőlük. Tetszetek is, meg nem is. Megígértem neki, hogy még fordítok tőle. A lobogó hajával s szemének tikkjével – igen meg-

ragadott. Meglepett, hogy héberül egész tűrhetően beszélt, őt meg annál is jobban, hogy mennyire megy neki a héber. Annyi év után sokkal jobban, mint gondolta.

Kiderült, hogy amikor én kijöttem Izraelbe, ő éppen azokban a napokban tért vissza Magyarországra. Váltottuk egymást. Én ide, te oda – vissza. Tizenhat éves voltam, ő huszonegy. Elmesélte, hogy '49-ben mint cionista vándorolt ki Izraelbe. Kibucban kezdett élni, aztán otthagytta, mert nem találta föl magát. Anyja is kérte, hogy menjen vissza, sírt a telefonban. Volt egy kommunista társaság, akik visszamentek Magyarországra, csatlakozott hozzájuk. Ez megtörtént oroszokkal is a húszas években, a forradalom után – ők kommunisták, visszamennek, ott van szükség rájuk. És eltűntek valahol a tundrákon. András nem tűnt el, hanem éppen ellenkezőleg. Első versét akkor írta, amikor visszament. Rettentő nagy megrázkódtatás érte, mert amint hazaért, be akarták hívni katonának. Belenyomott egy gyufát a szemébe, tönkre ment a szeme. A katonák nem vették be, de operálni kellett. Azóta volt neki tikkje. Legalább is ezt mesélte. Ebből az élményből írta az első versét.

Látogatása épp a *Jom ha Soára* (a holokauszt emléknapra) esett. Feleségem, Hanna, aki holokauszt-irodalom-kutató, éppen előadást tartott a Beit Lessingben – András velünk akart jönni. Nem tudtam, hogy viszonyuljak ehhez, mennyire őszinte ez a részéről. Épp át akartunk kelni a Dizengoff sugárúton, amikor egyszer csak megszólaltak a szirénák. Leállt a forgalom, az emberek vigyázba álltak. András teljesen megdöb-bent, hogy az emlékezésnek létezik ilyen nyílt és közvetlen formája. Leültünk egy padra. Sírt. Mintha egy változás indult volna be nála. Utána megmutatta az anyjáról és az apjáról írt verseit. Az apja Auschwitzban halt meg. Mondtam neki, hogy ezeket szívesen lefordítom, s csináltam is belőle egy kis könyvet. *Cel ha mikdal*, „A Torony árnyéka” a címe. Van egy kis verse, ami arról szól, hogy a torony árnyékától jobban fél, mint a toronyból való kizuhanástól. Csak ilyen allegóriákban írhatott Magyarországon.

Nem értettem soha, hogyan indította irodalmi pályáját. Talán beküldött verseket az *Élet és Irodalomba*. Nem emlékszem rá, hogy ott ki adta le a verseit. Később jó viszonyba került Illyés Gyulával – el is vitt hozzá –, aki szintén támogatta. Az első lépéseknél vagy később? Nagyon meg kellett dolgoznia, hogy elfelejtsék neki a ci-

onista kitérőt. A bűnt, hogy Izraelbe alijázott. Kezdő költőként találkozott Magdával a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztőségében. Magda mesélte sokszor nevetve, hogy kezdetben rossz költőnek tartotta. De: „javult és javult.”

Elpanaszoltam neki, hogy egyszer szerettem volna Magyarországra látogatni. Írtam a Magyar Írók Szövetségének. Azt a választ kaptam Garai Gábortól, aki akkoriban ott a titkár volt, hogy „ennek nincs semmi akadálya, csak adjam be a kérvényemet”. Be is adtam, de választ soha nem kaptam rá. András azt mondta, hogy ő elintézi. Nem vettem komolyan.

Leginkább költészetről beszélgettünk. Bár ő nem volt kifejezetten irodalmár, ahogy például a Gergely Ági vagy – bizonyos mértékig – Székely Magda. Belőle spontán módon tört ki a költészet, belső áramlatokra válaszolt. Kérdeztem: „neked nincs több versed Izraelről”? Kiderült, hogy volt. Egy részét kiadta, nagyobb részét nem. S közben a mellét verve hangsúlyozta, hogy ő kommunista. Másfél évre rá az *Új Kelet* rendezett egy estet a számára a *Beth Hatfucot*-ban (Diaszpóra Múzeumban). Ott is lengette a mutatóujját: „Jöttem mint kommunista költő.” Az igazság az, hogy ezt nem tagadta el, egészen az élete végéig. S azt sem tagadta, hogy zsidó – érdeklí a zsidó sors. És főleg az apjának a sorsa, anyja halála.

A meglepetésszerű látogatás után két héttel felhívott, hogy nekem és Hannának megvan a vízumunk. Jöhetünk. „Ott fogtok lakni nálam.” Így is lett. Ott laktunk nála, a Gellérthegy utcában. Összehozott magyar írókkal, főleg költőkkel. Megszületett a gondolat, hogy ki kellene adni egy-egy antológiát: magyar költőket héberül és héber költőket magyarul.

András ekkor mondta el, hogy őt tulajdonképpen: küldték. „Költői diplomácia” címén. Kis lépésekkel közeledni Izraelhez. Aki őt közvetlenül megbízta, Kornidesz Mihálynak hívták. Ő volt a párt kulturális irányításának a feje. Bevitt hozzá. Nem minden félelem nélkül mentem el vele – a Duna-parti nagy fehér házba (Ama „Fehér Házba” – azaz a pártközpontba. *K.J.*) –, ki tudja, mit akarnak tőlem. Kornidesz Mihály nagyon szimpatikus benyomást tett rám. Bevallotta, hogy azért hivatott, mert látni akarta, hogyan fest egy izraeli költő, aki – úgy, mint ő – Szarvason született. Ő hozott össze az *Európa Könyvkiadó* vezetőjével, Domonkos Jánossal. Aláírtunk egy szerződést az Európa és az Eked Könyvkiadó között a két antológia ki-

adására. Nagyon fontos volt nekik a kiadó. András nem is titkolta – mert államközi szerződésről, közeledésről szó sem lehetett. Egy privát kiadóval azonban létre lehetett hozni kulturális kapcsolatot. Ennek lett volna az egyik alapembere András.

A magyar költők antológiája néhány éven belül – egy Csengeri Imre nevű, erdélyi származású izraeli-amerikai üzletember jóvoltából – *Cvi haplaot* (Csodaszarvas) címen megjelent. A *Dávid Tornya* tizenöt évet váratott magára. Közben jártam Magyarországon ebben az ügyben egy költő-küldöttséggel, Ben Cion Tomerral és Asher Reich-hel. Azzal leptek meg bennünket – Domonkos és Székely Magda, aki akkor az Európában dolgozott –, úgy határoztak, hogy a 120 oldalra tervezett könyvet 300 oldalas átfogó antológiává szélesítik. Nagyszerűnek tűnt, ma már tudom, hogy ez inkább okos trükk volt. Mert ha egy fordításkötetet megdupláznak, abba beletelik még néhány év. Úgy látszik, hogy az idő nem érett meg arra, hogy Magyarországon egy izraeli antológia megjelenjék. Meghalt az Európa igazgatója, s az új igazgató – egyszer találkoztam vele - csak ingatta a fejét, hogy majd meglátják. Erre András feldühödött. Majd ő kiadja! Elfogyott a cérnája, és tényleg kiadta a könyvet.

Nagyon nehéz zsidó tapasztalatról írni Magyarországon, majdnem lehetetlen. Ezt már az első látogatása alkalmával is panaszolta. Mindenféle maszkok alá kell rejteni a témát. A nyíltan zsidó sorsról szóló verseit jó néhány évvel később kezdte írni, a nyolcvanas évek közepén. Előtte csak rejtve írt. Nem íróasztalfiókba rejtve, hanem a témát rejtve el a versben. Ahogy a „Tamara táncol“-ban is – Izraelt az atmoszféra sugározta. Sok istenes verset is írt. Szerintem a legszebb versei közé tartoznak, tovább megyek: a magyar költészet legszebb versei közé. (Ilyenek a „Zsidó Zsoltár“, a „Második fohász“, a „Jámborok kórusa“, a „Genezáret“.) S akkoriban kapott rá a tényversek stílusára is. Eleinte egy-kettő csúszott ki a kezei közül. Ha szabad önmagamam megemlítenem: szerepem volt bennük. Hatással volt rá, hogy ezek nekem igen tetszettek. „András – mondtam neki - te ebben valami újat hozol létre.“

Az én nézőpontom természetesen izraeli. Soha nem tudtam felmérni, hogyan fogadnak egy verset Magyarországon. Azt meg tudom ítélni „objektíve“ – amennyiben ez lehetséges –, hogy egy vers jó, vagy rossz-e. De arról fogal-

mam sincs, hogy milyen hatást gyakorol egy másik országban. Ehhez ismerni kell az ottani közönséget.

Azt hiszem, Izraelben jobban fogadták őt, mint Magyarországon. Izraelben ugyanis a holokauszt szintén rettentő problematikusnak számított. Főleg irodalmi vonalon. Nagyon nem szerették. Ha valaki holokauszt-íróként határozta meg magát, azzal magát egyúttal *paszénak* is minősítette. A hatvanas-hetvenes évekről beszélek. Tudnivaló, hogy az itteni nevelés igen holokausztellenes volt. Mert: „mentetek mint birkák a vágóhídra...“, s a cionista nevelés ennek épp az ellenkezője. Abba ilyen múlt nem fér bele. S ha már *soá*, legyen az *soá vögvurá* – „holokauszt és hősiesség“. A hősiességet hozzá kellett tenni – a Varsói lázadást. Ez az ethosz a mai napig is él, noha valamelyest megváltozott. Főleg a fiatal értelmiség vetette el a holokausztot mint emléket és témát.

A main stream irodalmi megszólalás a kozmopolita egzisztencializmus irányába mozdult el – a holokauszt a margóra került. Ha valaki mégis írt róla, mint például Aharon Appelfeld, megkerülte – írt a zsidó sorsról, de a lágerekről nem írt soha. A tényvers stílusa adatszerű. Ezzel az érzelmi rész – látszólag – a háttérbe szorult. Ez jobban megfogta az itteni olvasóközönséget. Bármilyen paradox, az izraeli helyzet hasonlított a magyarországihoz. „Radnóti a fasizmus áldozata volt.“ A nagyapám is – nem a holokauszté, nem a magyar holokauszté. Tízévesen azért deportáltak Bergen Belsenbe, mert fasisztaellenes voltam?

A gátat nálunk Katzetnyik törte át, nem is bocsátották meg neki soha. Ő volt itt az első, aki igen megrendítő írásokkal megalapította a *soá*-irodalmat. (Mezei kapott is egy róla elnevezett díjat.) Eleinte még azt is megkérdőjelezték, hogy lehetséges *soá-irodalom*. Gershom Shaked, a neves irodalomtörténész tagadta a létezését – később, javára legyen mondva, belátta a tévedését. (Nem tagadta le, hogy tagadta, hanem beismerte, hogy tévedett.)

András tényekre, azaz a tények költészetére építette a verset. Eleinte véletlenül. Utána rájött, hogy itt van mit kifejleszteni. Nem tudom, hogy másoknak mit mondott, nekem azt mondta, hogy ő eldöntötte önmagában: az élete hátralévő idejében átfogja és földolgozza a magyar holokauszt történetét. Amit előtte a költészetben senki sem csinált. Elkezdett adatokat keresni. Különböző régi, '44-es, '45-ös újságokból.

Mondtam neki, hogy te tulajdonképpen egy eposzt hozol létre. Ennek nagyon örült.

S ez így igaz. *Létrehozta a magyar holokauszt eposzát.* Manapság nem tudnak elolvasni egy eposzt. Az ő szikár tényversei azonban könnyen olvashatóak; kis versekre épül az ő eposza, olyanokra, amelyek döbbenetes erővel érzéktik meg a korszakot. Szerintem ezzel András nemcsak magyar, de nemzetközi vonatkozásban is létrehozott egy zsánert, ami csak az övé.

Többször fölolvasta itt, különböző egyetemeken a verseit, s igen jól fogadták. Azt mondták: ime, így kell soá-verseket írni.

Nekem elmondta, hogy őt Magyarországon a népiesek ismerik el. Elsősorban Csoóri Sándor. Nagyon közel állt hozzá, baráti kapcsolatot tartottak. Kölcsönösen becsülték egymást. Csoóri nekem is mindig nagy szeretettel beszélt Andrásról. András többször magyarázta, hogy miért épp a népiesek fogadják el őt. Pap Károlyt lehet az elődjének felfogni, akit Németh László és Illyés Gyula is szeretett és elismert. Azt tisztelték benne, amit Andrásban is, hogy nem akarja letagadni a zsidóságot – sőt: a zsidó nép tagjaként és költőjeként határozza meg magát. Bari Károllyal, a cigány költővel is igen baráti viszonyt tartott fent – hasonló elvi alapon. A népiesek elismerték, hogy a zsidóság mint önálló téma bekerült a magyar irodalomba. Szerintem ez helytálló. (Illyéssel Pap Károlyról nem beszéltünk. Az érdekelte nagyon, milyen színű a föld Jeruzsálemben, hogy a Szent Város földje valóban vörös-e. Szégyellem bevallani, nem tudtam pontos választ adni, de megígértem, hogy amint alkalmam nyílik erre, utánanézek.) Andris számára sokat jelentett Csoóri véleménye és barátsága. Talán a támogatása is. Csoórit szerette, Pilinszkyt csodálta. És Magdát. Nagyon fontos volt, hogy mit hogyan ítél meg Magda. Az én kedvencemet, Juhász Ferencet nem szerette. Egyszer odaadtam neki a *Szarvas-sá változott fiú kiáltásait*. Rettentően tetszett neki, elismerte, hogy igazam van.

A magyar költők közül nem írtak úgy, mint ő. Bár Áginak az a verse, hogy „Kozma utca hat” („Temető Pannóniában” – K. J.), forradalmi volt. Mégsem annyira nyílt és kombattáns, mint András tényversei. „Hagyd a népemet elpusztulni” című versét is lefordítottam. Többször izgatottan felhívtam: hogyan fogadják? Pedig ettől nem voltak különösebben meghatódva. Izraelben a veszedelem, a pusztulás, a fenyegetettség mindennapos kérdés. Amikor fordítottam a ver-

set, belemélyedve úgy gondoltam, hogy erősen benne van az asszimiláns magyar zsidó, aki végül is beleegyezik a zsidó nép eltűnésébe.

– *Ez gúny, borzalmasan keserű gúny!*

– Keserűség igen, de szerintem nem gúny. Ezt még a tényversek előtt írta. Itt nem szeretik a túl hosszú verseket. Engemet kicsit mérgeztet, mert benne éreztem az asszimiláns zsidót. A megoldás az, ha elpusztul a zsidóság. Persze ez megoldás lehet, de milyen?

Írásait áthatotta, hogy a zsidóság az egy nemzet. Ez megmaradt a cionizmusából. Ezt sem tagadta meg soha. Nehéz volt neki a cionizmust és a kommunizmust egy nevezőre hoznia, s egyre nehezebb lett számára, hogy önmagában külön kellett választania a zsidót és a magyart. Ha itt marad, bizonyára könnyebben ment volna, de itt nem lett volna belőle költő.

A rendszerváltásnak örült is, meg nem is. Amíg a rezsim létezett, liberális vonalat képviselt. Nem irodalmi, hanem inkább társadalmi és közgazdasági témákban. A változás eredménye-ihéz képest az ő liberalizmusa egycsapásra elavulttá lett. Ezzel szemben a versei egyre fontosabbá váltak önmaga számára is. Korábban szétszórta önmagát. Írt össze-vissza sok mindent. Ez nem tett jót neki. Vele kapcsolatban is lehet idézni, hogy „mindennek más távlatot ad már a halál”. Most már lényegtelen, hogy mennyire szórta szét az energiáit. Tény az, hogy létrehozott valami olyan dolgot, ami nemcsak a magyar, de a zsidó költészetben is egyedülálló.

Csoóri *Nappali hold* írása nagyon megrázta. Az a vádja, hogy a zsidók a holokauszt után nem tudnak azonosulni Magyarországgal, csak a szocialista rendszerrel. Megszűnt a szocialista rendszer, s most nagyhirtelen nincs mivel azonosulni. Mint hogyha ennek a következménye az lenne, hogy akkor „Herr aus!” – menjenek. Borzalmasan megviselte. Csoóri megmagyarázta, hogy nem úgy gondolta, valahogy rendbe jött közöttük a kapcsolat. Hallom, elment a temetésére is, ennek így kell lennie.

A nagyobb szabadság az jó. A zsidó téma szabad lett. Ezáltal ki tudta fejleszteni a maga költészetét. De gyakran mondta, hogy „fogalmad sincs, milyen borzalmas helyzet jött létre Magyarországon – kulturális szempontból is. Lehetetlenség megjelentetni és eladni verseskötetet.”

Sokszor olvasott fel verseket telefonban. Van egy versciklusa: *Eredet* a címe. A gyerekkorát írja le benne. Igyekszik népies stílusban fogalmazni. Szerintem azért, hogy valamilyen egyen-

súlyt hozzon létre – zsidók és magyarok között. Melyik költő nem írt a gyermekkoráról? Rilkének panaszkodott egy költő, hogy nincs miről írnia. Azt mondta neki, „írj a gyerekkorodról. Arról mindig lehet.“ De az az érzésem, Mezeinél ezek sokkal gyengébbek, mint a zsidó versei.

Már első találkozásunk alkalmával is kérdezte, ismerem-e Székely Magdát. Valami rémlett, hogy tőle is olvastam egy antológiában egy szép verset. Megkerestem, és elolvastam újra a *Mártírokat*: gyönyörű. Magda nagyon elérzékenyült attól, hogy egy izraelivel találkozott. Kiderült, hogy gyerekkorában alijázni akart, sőt héberül is tanult emiatt. Mégpedig ugyanál a tanárnőnél, akinél én is. Meghívott rózsadombi lakásába, irodalmi találkozóra. Ott volt Nemes-Nagy Ágnes, Lengyel Balázs – mintha ott találkoztam volna először Gergely Ágival is. Nagyon a szívében viselte a *Dávid tornya* megjelentetését. Kritikus volt, ő szerkesztette, válogatta a kötetet, nagyon megértette, mit akart a héber költő mondani. Magda verseit később ismertem meg. Rendkívül mély költő, és rendkívül keveset írt. Ezt Pilinszkyról is el lehet mondani. De, amit írt, tökéletes. Ez igaz Magdára nézve is. Nagyon becsülöm a költészetét. De mégsem hozott létre olyan komoly corpust, mint András. Ez nem szól a javára. Nehéz költőket összehasonlítani. Úgy gondolom, hogy Magda érzésében mélyebb, de Andrásnak a perspektívája távlatosabb. A világból sokkal többet szívott fel. Goethe mondta, hogy a költőnek az egyik mércéje, hogy mennyiben tudja a világ sokféle anyagát költészetévé változtatni. Andrásnak ez sokféleképpen sikerült. Néha érződik rajta, hogy ez elhatározás kérdése. De melyik költőnél nem az? Ha valakit megítélünk, azt elsősorban a jó versei alapján tesszük. Noha a proporcióknak van súlyuk – de a kiváló versei alapján: nagy költő.

– Van olyan vélemény, hogy Mezei csak mint Székely Magda férje jön számításba.

– Nem hiszem, hogy ezt bárki komolyan gondolhatná. Ez abszurdum, vagy vakság. Akad verse, amelyik az embert közömbösen hagyja, de nem e szerint kell megítélni. Ha csak a tényverseket veszem, megtette a magáét.

Egészen magára maradt. Nem fogadták el. Majdnem sírva panaszkolt, nem is egyszer az utóbbi három-négy évben. Egykori lapja, az *Élet és Irodalom* nem közölte. A *Holmi*-ban is visszautasították. Saját lapján, a *C.E.T*-en kívül, csak nálad, a *Múlt és Jövőben* tudott publikálni.

Ha Mezei Andrást nem veszik komolyan, az nagyon szomorú. Azt nem tudom megjósolni, idővel ez mennyit változik. Herzl szerint a magyar zsidóság „a zsidóság elszáradt ága“. Az ő utóélete a magyar zsidóság sorsától is függ. Azt sem tudom megítélni innen, hogy a magyar irodalom egyetemessége mennyire tudja befogadni a holokauszt-verseket.

Az utolsó években létrejött benne valami kettős azonosságtudat, Izrael és Magyarország között. A „kettős gyökér“ fogalma igen érdekelte. Itt is, ott is otthon lenni. Arról nem beszélt, hogy mi lett volna, ha akkor marad. De nagyon fontos volt neki, hogy a versei megjelenjenek héberül. Az volt az álma, hogy itt, Tel-Avivban szerez egy lakást, amit örököl a kislánya. Ha valami történik a zsidókkal, legyen hová menekülnie. Viszont magyar költőnek tartotta magát, minthogy az is. Ez a kettősség zavarta; kifejeződik ez a verseiben is. Van egy verse: *Hol a házad?* Ebben szépen megírja ezt az örök kételyt – ami nekem egyértelmű.

Az volt az ideálja, hogy szintézist hozzon létre zsidó és magyar között. Nem ezen a földön. A transzcendens verseiben fogalmazott meg valami hasonlót. Az isten országában folyik be a Duna a Kidronba, vagy fordítva. Folyók és tájak egyesülnek, békésen ömölnek egymásba.

Az ő írása befejezett. Nem lehet azt mondani, hogy félbe maradt. Az „öszikéit“ nem írta meg. Nincsenek „öszikéi“, mert nem érezte magát benne jól – a fiatalság kultusza éltette, az, hogy ő futballozik, kislánya van, fiatal nők veszik körül.

Szerintem Kiss József és Radnóti Miklós után ő a harmadik nagy hegytető a magyar zsidó költészetben: ők hárman egy hegysorozatot képeznek..

– *Kiss József után Radnóti? Radnóti Kiss József és Mezei András között? Zsidó írók között? Elborzadna, ha ezt hallaná szegény. És éppen tőled, aki egy kötetet is megjelentettél héberül tőle. (Fifi a Múlt és Jövőben, vagy a Magyar Holokauszt Lexikonban sem engedti közölni versét.)*

– Szerencsére, Radnóti Miklós nem hallja ezt a kijelentésemet. (Én mindig úgy képzelem, hogy igen. – K. J.) Tudom, hogy nem fogadná el. Semmilyen formában nem fogadná el. Engem is hosszú éveken keresztül foglalkoztatott ez, hidd el, míg fordítottam a verseit. Azonban az vitathatatlan, hogy mindkettőjüket a holokauszt határozta meg. Radnótit a szélsőségesen asszimiláns zsidó szempontjából. Csak a *Hetedik eclogá*ban írta le a szót, hogy zsidó – az olasz,

lengyel, szerb, göröggel együtt; ami, ugye, nem volt igaz. Mert Borban vele együtt csak magyar zsidók szenvedtek. A híres izraeli karikaturista, Dosh, aki együtt volt vele, tanúsítja ezt. Radnóti mégis beletette őket a versbe, azért, hogy ne csak zsidók legyenek ott. Ez az igazság – kevés volt számára az egyetemességhez. Amikor Fifivel találkoztam, meglepődött, hogy a férje versei megjelentek héberül. Vas István hozta létre a találkozót, aki figyelmeztetett, hogy nem fog

örülni a kötetnek, mert a zsidóságot a férje művészetével kapcsolatban nagyon nem akarja. Tanúsíthatom: rettentően örült a könyvnek. Kérdeztem tőle, ha Izraelben létrejönne a terem, hogy Tel-Avivban legyen egy utca róla elnevezve, eljönne-e az avatására. Igennel felelt. Nem lett Radnóti utca, talán mert Dosh annyira harcolt ellene.

Andris után azonban lehetne elnevezni egy Mezei utcát Izraelben...

Mezei András a *Múlt és Jövő*ben

1989. 2. sz. 57. Éli Necer: „Hét kürtszó” (Ford. Mezei András.) 1. évf. [19]’90. 5. sz.: „Hősiesség, 1944. június. Győr”, „Lépték”, „Az utcán”, „Tényvers”, „A német megszállás pillanatában”, „Családi történet.”, „Túlélni”, „A holocaust után”, „Tényállás. 1990”, „Beszédtöredék. 1944”, 2. évf. 1991. 5. sz.: „Dézsmá után”, „Deportált nők”, „Tatai anizs”, „Enyéim”, „Deportált nők szerelvénye”, „Várdán”, „Mitől?”, „Zanaton, Shöptén”, „Hippis meztelenül”, „Veremben”, „Lev. lap Bakonszegerről, 1944. május 8.”, „Útközben” 5. évf. [19]’92. 5. sz.: „A deportált nők szerelvénye”, „Ennyi?”, „Schwarcz Blanka” „Első lépésként”, „Elszakadás”, „1990”, „Ők választottak”, „Izrael”, „Öcsi”, 4. évf. 1995. 1. sz.: „Negev”, „Zsidók” 5. évf. 19’94. 2. sz.: „Kahána Júlia mondja”, „Szelektáláson”, „Izrael halász”, „Régi-új parancsolat”, „Mi volt nehezebb?”, „Beduin a sivatagban”, „Ugróiskola”, „Mámor” 5. évf. 1994. 5. sz.: „Persely”.

Itámár Jáoz-Keszt: „Éjféli imádság előtt” (Ford. Mezei András.), Itámár Jáoz-Keszt: Kötés. [Vers.] (Ford. Mezei András.), „Számok...” (Ford. Itámár Jáoz-Keszt.), Magyar és héber nyelven. 7. évf. 1996. 1. sz.: „Hol vagy otthon?”, „Ne félj Jákob”, 7. évf. 1997. 2. sz.: „Kései rekviem”, 7. évf. 1997. 5. sz. „Mengele” 8. évf. 1998. 2–5. Sz.: „Kései rekviem”, „Holdfényben”, „Saruban”, „Letelepedők”, „Áldás”, „Kék Duna” 9. évf. 1999. 2. sz.: „Volt úgy...” 10. évf. 1999. 4. sz.: „Rahel”, 11. évf. 2001. 2. sz.: „Ima Izraelért. Budapest, 2001. április 17.” „Vércseppdiagnózisom”, „Föltámadás”, „Száradt gégemben”, „A vér por” 14. évf. 2005. 1. sz.: „Bábel tornyának hamujában”, „Nincs más felelet”, „Első lépésként” 15. évf. 2004. 1–2. sz.: „Forgalom”, „Helyettünk élő”, „Választás”, „Holmi”, „Tény”, „Hogy lássa”, 16. évf. 2005. 4. sz.: „Ars poetica”, „Hol vagy otthon?”, „Én készen...”, „Gyalog”, „A mag sorsa”, „Altereğim Jeruzsálemből. (A pápa látogatása)”, „Názáreti”, „Jób felől”, „Jeruzsálem fiai”, „Jahve”, „96”, „Az innen és a túl között.”, „Könyörgés” 17. évf. 2006. 2. sz.: „Ki vagy te domb? – 1949. június Izrael”, „Családi”, „Tisztelgés” 2006. 5. sz.: „Ősztől tavaszig.”, „De megismered”.

Alföldy Jenő: Tárgyilagosság és prófécia. Recenzió (Mezei András: *Zsidó versek*, Bp. – Székesfehérvár, 1990. Tudor, 143. old.) 2. évf. 1991. 3. sz. 110–111; Botka Ferenc: Tényversektől – az „Iszeni színháték” felé. Levél Mezei Andrásnak! 5. évf. 1994. 4. sz. 96–97.

Alföldy Jenő: Itthon a hazában. Recenzió. (Mezei András: *Eredet*, Bp., 1996. Múlt és Jövő Könyvkiadó, 96. old.) 7. évf. 1996. 3. sz. 117–118.

Székely Magda: Láthatatlan karrier, Mezei András 70 éves, Esszé.10. évf. 1999. 4. sz. 24.

Mezei András: *Eredet*, Múlt és Jövő, Bp., 1996. 96 old.

Mezei András: *Két égbolt alatt*, Múlt és Jövő, Bp., 2000. 142 old.
